

Инж. Милорад ПОПОВИЋ
Привредна комора СРЦГ — Титоград

Проблеми снабдијевања тржишта и прехранбене индустрије пољопривредним производима

Распоред производних снага у нашој Републици ишао је путем, концентрације у неколико градова, те они данас представљају озбиљне потрошачке центре, а њихов даљи развој свакако тражи упоредни, односно интензивнији развој пољопривредне производње. Ово тим прије што процес смањења пољопривредног становништва као резултат индустријализације, односно привредног развоја земље, има за посљедицу и повећану потрошњу пољопривредних производа у потрошачким центрима. Другим ријечима развој индустрије условио је пораст градског становништва, а тиме и потребе у пољопривредним и осталим прехранбеним производима. Смањење броја пољопривредног становништва и његово одсуство у пољопривреди није у одговарајућој мјери надокнађено ангажовањем пољопривредних организација. Село не само да многе своје производе троши у газдинству и не износи на тржиште већ их и купује као градски потрошач.

Туризам и угоститељство су други важан фактор који захтијева веће потребе у пољопривредним и прехранбеним производима. Брз развој ових привредних области, а у првом реду туризам, захтијева развој и других привредних грана (угоститељство, трговина, саобраћај, занатство, пољопривреда) јер су све ове привредне области уско повезане. Захваљујући природним условима и створеним могућностима у прошлој и ранијим годинама (смјештајни капацитети и др.), осјетно се повећава број туриста и остварених ноћивања. Већ више година снабдијевање тржишта пољопривредно-прехранбеним производима, не само у току туристичке сезоне представља посебан проблем који захтијева хитно рјешење.

Трећи фактор је прехранбена индустрија. Иако су капацитети ове привредне гране мали, због непотпуног коришћења ис-

тих, а и неуредног снабдијевања сировинама, ова привредна грана представља озбиљан проблем.

Пораст потрошње зависи и од нивоа пољопривредне производње и од организације промета прехрамбених производа. При посједовној структури и структури производње каква је данас, пољопривредна производња на садашњем нивоу, као и организација промета не може представљати озбиљнији фактор стабилизације тржишта односно подмирења потреба потрошача. Обезбеђење повољних услова пољопривредној производњи и уз бољу организацију промета, могуће је осигурати тржишту и прехрамбеној индустрији далеко више производа и уз повољније услове него што је то био случај до сада.

Код израде анализе о проблемима снабдијевања тржишта и прехрамбене индустрије, пошло се у првом реду од њихових потреба. Лична потрошња узета је на бази досадашњег просјека по глави југословенског становника. Потребе прехрамбене индустрије процијењене су на бази постојећих капацитета.

У односу на ове потребе узета је пољопривредна производња са постојећим капацитетима односно њен обим планирани у Друштвеном плану за 1964. годину и у оријентационим програмима производње неких пољопривредних добара. Разумљиво је да се не може рачунати на апсолутну тачност процјене потрошње и производње, јер су оне зависне од низа фактора.

Иако се на нашем тржишту осјећа nestaшица многих прехрамбених производа, ипак је оно узано за апсорбовање једне крупније специјализоване робне производње коју је, захваљујући повољнијим еколошким условима у првом реду у јужном подручју Републике, могуће организовати и за шире југословенско тржиште. Те могућности се данас не могу користити због слабих саобраћајних услова, а пољопривредна производња услеште била је до сада оријентисана само на локално тржиште. Уситњена производња условљава високе трошкове производње односно високу цијену коштања. Међутим и оваква оријентација пољопривредне производње ипак омогућава да уз одређене мјере које треба предузети, већину наших потреба у пољопривредним производима подмиримо из локалних извора уз далеко повољније услове. Решење проблема организације производње, прераде и промета пољопривредних производа захтијева да се ове гране посматрају као једна цјелина у њиховој међусобној зависности.

Потребе већих потрошачких центара у пољопривредно-прехрамбеним производима

Послијератни развој индустрије, формирао је неколико релативно јаких потрошачких центара као што су: Титоград, Никшић, Ивањград, Пљевља, Цетиње и Котор, код којих тржишни индикатори показују да снабдијевање пољопривредним произво-

дима има сезонски карактер са изразитим осцилацијама понуде. Снабдијевање осталих мјеста, изузев туристичких у вријеме сезоне није проблем, с обзиром на број становника од којих се знатан дио и сам бави пољопривредном производњом, као и због тога што се налазе у пољопривредно-производном подручју. Прије него што би изнијели биланс потреба градског становништва за наведене потрошачке центре у пољопривредним производима, укратко ћемо се осврнути на проблематику снабдијевања титоградског тржишта.

На подручју општине Титоград у ужем смислу сада има око 35.000 становника односно потрошача. Снабдијевањем града односно титоградског тржишта пољопривредно-прехранбеном робом баве се два трговинска предузећа, као и ПИК Титоград преко својих продавница. У снабдијевању града знатно учешће има приватни сектор. Специјализованих продавница за пољопривредне производе има шест што значи да на једну продавницу долази 5.834 потрошача.

Потрошња пољопривредно-прехранбених производа за период јануар—септембар 1963. године у Титограду, на основу процјене органа Општинске скупштине, износи:

— кромпир	834 тона
— пасуљ	198 "
— лук	226 "
— купус	275 "
— грашак	8 "
— боранија	20 "
— парадајз	343 "
— паприка	244 "
— бостан	724 "
— остало поврће	71 "
— јабука	213 "
— крушка	25 "
— јагода	8 "
— трешња — вишња	49 "
— кајсија	2 "
— брескве	19 "
— шљиве	21 "
— грожђе	178 "
— остало воће	214 "

Од ових количина приватни сектор је дао тржишту 37,2% приказане потрошње, друштвени 13,2%, а трговинска предузећа 49%. Приватни сектор подмирио је највише потреба у боранији, парадајзу, паприци, бостану и осталом поврћу, док су трговинска предузећа осигуравала потребе у кромпиру, пасуљу, луку, купусу, грашку и воћу.

Без обзира на то што се подаци о укупној потрошњи пољопривредно-прехранбених производа односе само на првих 9 мјесеци ове године и што се може сматрати да је потрошња пасуља превише високо исказана (претпоставља се, да се и сеоски потрошач снабдијева овим артиклима из градских продавница) као и да ће просјечна потрошња порасти до краја године, подаци показују дефицитарност титоградског тржишта.

Ако се узме да би потрошња требало да одговара југословенском просјеку, онда би потребне количине титоградског тржишта износиле:

— поврћа	3.367 тона
— воћа	1.470 „

Под претпоставком да ће потрошња поврћа до краја године износити 70 кг по глави становника а воћа 25 кг појављује се дефицитарност код:

— поврћа	917 тона
— воћа	595 „

Овако исказана потрошња поврћа и воћа по глави градског становништва у Титограду, може се узети као карактеристична и за друге потрошачке центре у Републици, разумљиво сходно броју становника.

Наведени потрошачки центри данас имају око 120.000 становника, те би потрошња воћа и поврћа саобразно југословенској просјечној потрошњи, могућностима снабдијевања и навикама потрошача, износила по глави потрошача:

— кромпира	46 кг
— пасуља	5 „
— лука	8 „
— купуса	10 „
— грашка	0,5 „
— бораније	1 „
— парадајза	12 „
— паприке	8 „
— бостана	20 „
— осталог поврћа	3 „
— јабука	8 „
— крушака	2 „
— јагода	0,5 „
— трешања — вишања	1,5 „
— кајсија	0,5 „
— бресака	2,5 „
— шљива	5 „
— грејфа	10 „
— осталог воћа	6 „

Сходно овим процјенама потребне количине за 120.000 потрошача за неке производе износе:

— кромпира	5.400 тона
— купуса	1.200 "
— парадајза	1.440 "
— паприка	960 "
— бостана	2.400 "
— јабука	960 "
— шљива	800 "
— грожђа	1.200 "

Потребе туризма и угоститељства

Чињеница да је у 1963. години у нашим туристичким центрима остварено 1,733.214 ноћивања као и то да предстоји нагли развој туризма, а с тим и угоститељства, указује на све оштрији проблем снабдијевања туристичких мјеста. Потрошња туриста у сезони већа је него годишња потрошња 5.000 градских становника, с тим што се овдје потреба уредног снабдијевања јаче испољава, јер је то један од битних услова привлачења туриста и даљег развоја ове привредне гране.

Биланс остварених ноћивања и број туриста који су посјетили Црну Гору, а на основу просјечне потрошње по глави југословенског становника, захтијева да се осигурају следеће количине пољопривредних производа:

— кромпира	225 тона
— пасуља	5 "
— лука	25 "
— купуса	25 "
— грашка	2,5 "
— бораније	15 "
— парадајза	100 тона
— паприке	45 "
— бостана	125 "
— осталог поврћа	15 "
Укупно поврћа	480 тона
Укупно воћа	210 "

Потребе прехранбене индустрије

Прехранбена индустрија у Црној Гори изузев производње пива и маслиновог уља, има карактеристике младе, и неуходане производње. Њу прате разни проблеми, у које у првом реду спада снабдијевање сировинама, технолошка рјешења и др. За нашу прехранбену индустрију данас је снабдијевање већи проблем него у вријеме њеног подизања и пуштања у производњу. Континентално воће, на примјер, предвиђено је као главна сировина за Фабрику Бијело Поље. Међутим, данас се прерађевине од овог воћа не траже. Исто тако фабрика „Приморка“ ни при-

ближно не користи изграђену линију за прераду парадајза, јер је производња скупа а уз то је конкуренција врло јака. И за једну и за другу фабрику је врло интересантна производња гавираних сокова, али је проблем сировина. На крају Фабрика у Бару је узела потпуно нову оријентацију за производњу равнајући се при томе према могућностима набавке сировина у земљи и из увоза, као и могућностима пласмана својих производа.

Двије индустријске кланице у Титограду и Бијелом Пољу располажу са следећим капацитетима које су у 1962. години користиле:

	Капацитети	Коришћено	%
Кланица Титоград	1.460	1.345	92
Кланица Бијело Поље	1.625	633	38

Данас обје кланице користе капацитете са свега 53% при чему је коришћење капацитета кланице у Б. Пољу врло минимално. Па и за овакво коришћење капацитета кланица у Бијелом Пољу је у прошлој години претежно користила сировину из других република. Од укупно 503 тоне меса набавила је ван Црне Горе 262 тоне или 55,6% (претежно у Србији).

Да се умногоме измијенила структура производње Фабрике за прераду воћа у Бијелом Пољу и Бару, види се из потреба њихових капацитета и плана за 1964. годину.

Сировине	Бијело поље		Бар	
	Капац.	план	Капац.	план
шљива/тона	1.673	983	—	20
јабука	1.373	553	—	—
дуња	—	20	—	—
грешња	105	13	—	—
вишња	—	—	—	2
шумска малина	330	228	—	—
дивљи нар	—	—	320	320
боровница	359	197	—	—
пипурак суви	697	330	—	—
јагода	35	—	—	—
купина	102	102	—	—
краставац	—	40	—	5
паприка	—	14	100	100
парадајз	—	—	600	400
разно воће	—	—	800	40
ловоров лист	—	—	—	100

Може се са сигурношћу рећи да су стварне потребе ових фабрика у поврћу и континенталном воћу онолике колике су испланиране за 1964. годину. Изузетак је вишња која је потребна такорећи у неограниченим количинама. Исто тако далеко су веће потребе у боровници.

Фабрика пива „Требјеса“ у прошлој години је произвела 48.000 хл пива, а за 1964. годину планирала је 60 хиљада. Фабрика се углавном пиварским јечмом снабдијева из Војводине, а само изузетно из наше Републике. Од укупно 1.370 тона колико је прерадила у 1963. години, у Црној Гори је набавила свега 7 тона. Међутим, само на сјеверном подручју Републике могуће је остварити годишње укупну производњу јечма од око 12.000 тона.

Капацитети погона за прераду маслина (без погона фабрике „Ривијера“) износе 5.500 тона. Капацитети се користе зависно од рода маслина. У 1961/62. години прерађено је свега 1.614 тона, а у 1963/64. се предвиђа прерада 5.178 тона.

Капацитети индустрије рибе у Ријечи Црнојевића износе 1.000 тона рибе и прерађевина, а за њихово коришћење потребно је осигурати око 1.150 тона слатководне и 150 тона морске рибе. Међутим, због поманкања рибе капацитети су у 1963. години коришћени само 44%, док се у 1964. години предвиђа коришћење са 65%.

Извори сировина за ову индустрију су:

— властити улов на језеру	416 тона
— откуп рибе	261 „
— набавка морске рибе	170 „
— Свега	847 „

Индустрија рибе „Лука Матковић“ — Бијела, капацитета 600 тона годишње, доста тешко се снабдијева јер рибе нема довољно. До сада се успјело прерадити највише 300 тона, а у 1964. години планирана је иста количина. Овако незнатно коришћење капацитета последица је недовољне опремљености за дубински лов као и несигурног увоза.

Извори и могућности снабдијевања

Црна Гора у територијалном смислу обухвата свега 5,4% југословенских површина, а сама структура ових површина је врло неповољна што се види из слиједећег:

	Учешће у %	
	Југославија	Црна Гора
— ниско продуктивне	26	39
— продуктивне	61	24
— непродуктивне	13	37

Преглед показује колико је неповољна структура земљишта Црне Горе и указује на неопходност њене измјене у корист продуктивних површина.

У структури земљишних површина Црне Горе обрадиве површине учествују са 32,3% у пољопривредним а ливаде са 61,2% у обрадивим површинама. Ако површине под ливадама третирамо као ниско продуктивне (просјечан принос у периоду од 1953—62. године по ха ливаде износио је 11 мц сијена) видјемо да обрадиве површине уствари чине оранице, воћњаци и виногради и да ове категорије представљају свега 12,5% пољопривредних површина.

Црна Гора се обично према климатским факторима дијели на подручје континенталне климе и подручје медитерана односно, на сјеверно и јужно подручје. Подјеливши Црну Гору на два производна рејона добићемо сљедећи преглед структуре пољопривредних површина:

Рејон	Пољ. повр.	Обрадиве површине					(у 000 ха)	
		Укуп.	Оран.	воћ.	вин.	ливаде	Пашњаци	остало
Јужно подручје	150	45	18	5	1	21	105	
Сјеверно „	442	145	47	3	—	96	296	
Укупно	592	191	65	8	1	117	401	

Преглед показује да чак и у подручју медитеранске климе са највећим процентом учествују ливаде у обрадивим односно, пашњаци у пољопривредним површинама. Док је овакав однос у сјеверном подручју потпуно разумљив због природних карактеристика, забрињава висок проценат учешћа ливада и пашњака у подручју медитеранске климе. Проширење земљишног фонда на друштвеном сектору, као и доследније доношење и спровођење друштвено економских мјера, измијенило би постојећу ситуацију.

Да би до сада наведени показатељи били што јаснији, наводимо и податке колико пољопривредних површина долази на 100 становника Црне Горе и Југославије (у ха):

	Пољ. површ.	Обрадиве без ливада	Ливаде и остало
Црна Гора	125	15,7	109,7
Југославија	80,9	45,7	35,4

Из датих података види се да су пољопривредне површине по становнику у Црној Гори веће за нешто изнад једне трећине од југословенског просјека, а обрадиве скоро 3 пута мање.

Такође је неповољна и посједовна структура што се види из следећег прегледа:

Сектор	у ха				
	Оранице	Воћњаци	Виногр.	Ливаде	Остало
Друштвени	2.585	350	515	5.768	9.340
Пољ. добра	1.275	164	382	771	1.176
Зем. задруге	1.310	186	133	4.997	8.164

Упоређујући овај преглед са подацима из структуре пољопривредних површина Црне Горе видјећемо да друштвени сектор по категоријама учествује:

— оранице	3,9%
— воћњаци	4,4%
— виногради	51,0%
— остало	2,3%

или, пољопривредне површине учествују са 3,1%.

Из посједовне структуре проистиче још увијек незнатна производња друштвеног сектора у односу на индивидуалног произвођача што се да запазити из билтена статистичке службе о производњи неких производа ратарске и повртарске производње остварене у 1962. години.

Пољопривредне организације и њихова производња

Данас у нашој Републици постоји 9 пољ. добара и 58 зем. задруга од којих 45 има мању или већу економију. Ове организације, а нарочито добра, преокупиране су унутрашњим проблемима, који произлазе из непотпуне изграђености, спорог активирања уложених средстава односно неразвијене материјалне базе, ниске акумулативности односно пословних губитака.

а) Пољопривредна добра

Осврнемо ли се на структуру пољопривредних површина код добара видјећемо да је однос обрадивих и необрадивих површина неповољан, (63% укупних пољопривредних површина отпада на необрадиве), а и неповољна је и структура коришћења обрадивих површина у првом реду ораничних, што се види из следећег:

— пшеница	104 ха
— остале стрне житарице	68 "
— кукуруз за зрно	107 "
— силажни кукуруз	266 "
— луперка	102 "
— кромпир	27 "
— парадајз	16 "
— паприка	7 "
— остале културе	139 "
Свега:	836 ха

(У прегледу посједовне структуре приказано је да пољопривредна добра посједују 1.275 ха ораничних површина, те се исказана разлика од 439 ха односи на површине које се приводе култури).

Ако се осврнемо на структуру коришћења ораничних површина било које организације (нарочито у подручју медитеранске климе), видјећемо да се још увијек гаји велики број ратарско-повртарских култура, чиме се остварује мала робна производња. Оваква производна оријентација усмјерена је на подмирење локалних потреба и даје производе са високом производном цијеном коштања. Када се говори о малој робној производњи, мора се нагласити да су досадашњи пословни односи произвођача и организација које се баве прометом пољопривредних производа, у извјесном смислу онемогућавали да производња на пољопривредним добрима поприми карактер робне производње. Неблаговремено уговарање или непоштовање сачињених уговора било са једне било са друге стране, доводило је до низа негативних последица, које су се највише одразиле на стабилизацију тржишта пољопривредних производа. Специјализација производње у првом реду на друштвеном сектору и подјела рада међу пољопривредним организацијама, захтијева и повољно рјешење саобраћајних услова, јер саобраћај представља озбиљан фактор стабилизације тржишта, о чему ће касније бити више речено.

б) Земљорадничке задруге

Као што је и наглашено, структура коришћења ораничних површина карактерише пољопривредна добра као ситне робне произвођаче. Производња на економијама земљорадничких задруга још је слабија. Мало која задруга располаже са нешто већим ораничним површинама. Читав земљишни фонд задруга износи 14.690 ха од чега 6.526 ха обрадивих површина. Поред неповољне структуре, уситњеност посједа у мноштво парцела, а тиме и немогућност механизоване обраде, чине производњу врло ниском и само изузетно рентабилном. Задруге користе ораничне површине углавном за производњу житарица и црног била и незнатно за производњу поврћа.

ц) Производња на индивидуалном сектору

При посједовној структури каква је у нашој Републици, производња на индивидуалном посједу је и поред своје заосталости доминантна. Неке битне промјене у том погледу не могу се брже очекивати али унапређење пољопривредне производње мора интензивније обухватити и индивидуални посјед и његово укључење у организовану производњу. Зато постоје услови и у

равничарском и брдско-планинском рејону и они се морају заснивати на развоју кооперативних односа.

Из прегледа о оствареној производњи неких пољопривредних производа у 1962. години, види се да је приватни сектор био доминантан, како по коришћеним површинама под појединим културама, односно по броју воћних стабала, тако и у физичком обиму производње. Иако ће у скорој будућности доћи до измјене посједовне структуре формирањем јачих пољопривредних организација, ипак ће индивидуални сектор и даље представљати робног произвођача интересантног за наше тржиште, тим прије ако са њима задруге и добра успоставе чврсте кооперативне односе. Захватање тржишних вишкова на бази свих видова кооперација, треба да буде одраз организоване пољопривредне производње, јер је само тако могуће обезбиједити повећање робне производње, побољшање квалитета итд. И осигурати пласман чврстим повезивањем индивидуалних произвођача трговинске мреже и прехрамбене индустрије.

Оваква економска сарадња индивидуалних произвођача, задруга и других заинтересованих привредних организација омогућиће запослење вишка радне снаге на селу, којој садашњи ниво индустријализације, односно развој привреде у цјелини не омогућава напуштање села.

д) Могућност производње у 1964. години

Иако се у идућој години не могу очекивати неке битније измјене у посједовној структури ни у структури производње, а стога и не можемо очекивати неке промјене ни у погледу приноса по јединици површине, него што су остварени у 1963. години која се третира као врло родна, ипак се планом производног развоја СРЦГ за 1964. годину предвиђа пораст физичког обима пољопривредне производње за 4,8% у односу на 1963. годину.

План је заснован у првом реду на производне оријентације добара у идућој години, довршење неких објеката и ступање на род једног дијела новоподигнутих засада воћњака и винограда, повећање сточног фонда на друштвеном сектору и повећање производности по музном грлу, затим развој кооперације задруга са индивидуалним произвођачима итд. Кооперација као обим економске сарадње пољопривредних организација и индивидуалних произвођача на бази друштвених средстава, радне снаге и земље индивидуалног сектора, јесте и најприкладнији начин укључивања индивидуалних произвођача у друштвену производњу и унапређење производње на његовом власништву.

**БИЛАНС ПРОИЗВОДЊЕ И ПОТРОШЊЕ НЕКИХ ВАЖНИЈИХ
ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОДА ЗА 1964. ГОДИНУ**

Врста производа	(у тонама)			
	Укупна производња	Укупна потрошња	Дефицит	Суфицит
— кромпир	45.000	33.620	—	11.380
— црни лук	3.443	4.243	800	—
— парадајз	7.210	5.710	—	1.500
— паприка	2.905	3.771	866	—
— купус	12.050	5.187	—	6.863
— остало поврће	1.500	2.383	833	—
— шљива	9.600	3.344	—	6.256
— јабука	3.300	3.666	366	—
— грожђе	7.000	4.820	—	2.180
— остало воће	3.880	4.753	873	—
— месо живе мјере	16.000	19.328	3.328	—

Подаци говоре да су потенцијалне могућности наше Републике такве, да се уз добру организацију производње и њено правилно усмјеравање, могу у потпуности подмирити наше потребе у појединим производима, чак и у оним који су до сада у великим количинама набављани са стране. Зато се и указује потреба, да се будућа акција усмјери у правцу повећања производње кромпира, купуса, лука и сл.

Биланс производње сачињен је на основу оцјене производње дате друштвеним планом привредног развоја СРЦГ за 1964. годину, а потрошње на бази броја становника и норматива, који се приближавају југословенском просјеку.

Потреба индустрије за прераду воћа и поврћа оцијењене су на основу плана прераде за 1964. годину, док за кланичну индустрију према њеним капацитетима.

Организација промета пољопривредних производа

Тржиште пољопривредних производа има своје посебне карактеристике у оквиру робног промета. Нарочито се промет воћа и поврћа у много чему разликује од промета других роба. Велики ризик у промету ових производа као последица високог кала и квара, стална варијабилност цијена, као и значајно учешће сељачке пијаце у снабдијевању потрошача, знатно утиче на трговинску мрежу, а нарочито у неким временским интервалима када се са великом опрезношћу набавља воће и поврће, што свакако утиче на обим промета.

Поједине трговинске организације избјегавају да се баве прометом воћа и поврћа и због губитака који се редовно јављају. Није риједак случај да се поједини производи продају уз цијену нижу од набавне, нарочито у главној сезони приспјећа.

Због тога је трговинска мрежа за промет пољопривредних производа на подручју наше Републике сасвим недовољна а уз то и слабо организована, те као таква не може ни изблиза да задовољи потребе тржишта. Карактеристично је истаћи да се ни у једном туристичком мјесту (приморском или планинском) трговина не бави прометом воћа и поврћа изузев у Котору и Херцег-Новом.

Уз овако брз и динамичан развој туризма и угоститељства с једне, и све бржи пораст становништва у већим потрошачким мјестима, с друге стране, овакву организацију трговине за промет пољопривредних производа треба што прије измијенити. Поред осталог она је постала и озбиљна кочница у правилном усмјеравању даљег развоја пољопривредне производње.

Уговарање поврћа и воћа

У циљу обезбјеђења организованог и континуираног снабдијевања тржишта пољопривредно-прехранбеним производима, последњих година предузимано је низ мјера да се уговарањем између трговинских и пољопривредних произвођачких организација постигне већа производња воћа и поврћа и боља снабдјеност.

Ако упоредимо овогодишње резултате уговарања, са резултатима постигнутим у 1960. години можемо уочити извјесне позитивне резултате иако не сасвим задовољавајуће.

Пошто се не располаже подацима о резултатима уговарања за сва потрошачка мјеста у нашој Републици то, се на основу података Републичког тржишног инспектората који нијесу свеобухватни, приказују резултати за неколико потрошачких мјеста за 9 мјесеци 1963. године. То се види из сљедећег прегледа:

Потрошачко мјесто	Уговорено воћа и поврћа	Реализовано по уговорима воћа и поврћа
Титоград	2.359	1.010
Цетиње	368	183
Котор	180	50
Иванград	299	292
Бијело Поље	69	48
Свега:	3.275	1.483

Из овога произлази да је за 9 мјесеци у ових 5 потрошачких мјеста уговарање извршено са око 45%. Међутим, ове резултате не треба сматрати коначним, јер је обухваћен период од свега 9 мјесеци 1963. године, а уз то у последњем кварталу ове године треба да услједи потпуније извршење уговора оних количина пољопривредних производа, уговорених за зимницу, који до октобра нијесу могли ни бити испоручени (кромпир, купус, јабуке и сл.). Мали складишни и продајни простор трговине, а

уз то досад још неустостављени солидни пословни односи трговинских и произвођачких организација, као и несигурност саме производње, били су главни разлози за недовољне резултате уговарања. Наша трговинска мрежа се претежно снабдијева воћем и поврћем из других република.

Дефицитарност пољопривредне производње, нестабилност тржишта као и задржавање старих односа између носилаца производње, трговине и прехранбене индустрије уз многобројне субјективне слабости и неке објективне тешкоће, допринијели су томе да још увијек нијесу постигнути задовољавајући резултати на развијању производног и пословног повезивања између организација за производњу, прераду и пласман пољопривредних производа.

Данас је постала неопходност да између социјалистичких произвођача у пољопривреди и повећаних капацитета у прехранбеној индустрији и трговини, буду успостављени трајнији и стабилнији односи засновани на усклађености производње, прераде и пласмана. То безусловно води повећању производње на бази њене специјализације, носи собом плански развитак капацитета и рационалније и економичније пословање.

Све ово могуће је шире обезбиједити једино путем уговарања на дужи рок и развијања најразноврснијих облика пословног повезивања. Зато, уговарање треба да постане сталан систем рада произвођачких, снабдјевачких и прерађивачких организација. Ово говори да се у врло озбиљној форми поставља питање оснивања пословног удружења за воће и поврће, стоку и сточне производе за подручје Црне Горе.

Пољопривредна добра и пољопривредни комбинати, фабрике за прераду воћа и поврћа, кланице и хладњаче, неколико већих земљорадничких задруга и сва трговинска предузећа која се баве прометом пољопривредно-прехранбених производа, сачињавали би пословно удружење.

Садашњи капацитети прехранбене индустрије и велики потрошачи треба да буду полазна тачка за формирање оваквог пословног удружења. За ово су потребни крупнији пољопривредни произвођачи, који ће развијати специјализовану и на индустријски начин организовану производњу сировина за потребе прераде и тржишта.

Пословна сарадња између оваквих партнера треба да се заснива на заједничким дугорочним програмима производње, прераде и пласмана и на заједничким инвестиционим улагањима, која ће обезбиједити реализацију постављеног програма. У принципу треба ићи на заједнички ризик и расподјелу добити преко финалног производа. Заједнички фондови ризика које у ту сврху треба формирати код чланица и на нивоу удружења обезбиједиће у великој мјери стабилност производње и односа између удружених чланица.

Колико пословна сарадња, организована кроз пословно удружење стимулативно дјелује на произвођаче, види се из следећег примјера: Трговинско предузеће „Врачар“ из Београда и Вршачки виногради (као чланови Пословног удружења Београд) склопили су чврст уговор за испоруку грожђа. „Врачар“ је гарантовао произвођачу за стоно грожђе првокласног квалитета 80 динара по килограму. Међутим „Врачар“ је ово грожђе продавао по 140 динара па је последице коначног обрачуна испало да ово трговинско предузеће покрива све своје трошкове са 112 динара по килограму те је износ од 38 динара по килограму враћен Вршачким виноградима. Дакле, произвођач је добио за 1 кг не 80 већ 118 динара.

Саобраћај

Посматрајући проблематику пољопривредне производње, откупа и промета пољопривредних производа посебну пажњу заслужује питање саобраћајних услова, односно транспорта пољопривредних производа. Није претенциозно рећи да саобраћај условљава или предодређује привредни развој једног подручја, а у конкретном случају тржиште пољопривредних производа зависно је од развијености саобраћаја. Црна Гора је до сада знатан дио својих потреба покривала довозом из других подручја, а постојеће везе како у повезивању са другим производним рејонима тако и унутар Републике су путеви искључиво нижих категорија. Неријешени проблеми саобраћаја су до сада један од основних сметњи за производњу већег физичког обима пољопривредних производа и њиховог пласмана како на удаљенија тржишта тако и за обезбеђење главних потрошачких центара у нашој Републици. Ако се може рећи да извјесна изолованост тржишта пољопривредних производа Црне Горе проузрокује да се трошкови производње крећу изнад нормалних граница, онда неријешеност унутар републичког саобраћаја утиче на знатну осцилацију у понуди и потрошњи на појединим ужим подручјима и на стабилност у цијенама.

Еколошки услови у медитеранском подручју Црне Горе омогућавају да се пољопривредна производња оријентише на одређени степен специјализације (рана и касна производња поврћа, рана производња бресака и другог воћа), али оваква оријентација неминовно захтијева рјешавање саобраћајних услова.

Развој туризма поред природних услова зивасан је и од развоја саобраћаја, пољопривредне производње, трговине и промета, а основна кочница бржег развоја туристичког промета у досадашњем периоду, поред недостатака материјалне базе, представљао се недовољно развијени саобраћај. Поред тога што је ваздушни саобраћај у знатној мјери ублажио проблем туристичког промета, остаје отворено питање бржег рјешавања друмског и жељезничког транспорта. Рјешењем свега овога у развоју ту-

ризма одстранио би се сезонски карактер промета пољопривредне производње и постигла стабилност цијена, што је до сада било врло тешко регулисати.

ПРЕДЛОГ МЈЕРА ЗА СТАБИЛИЗАЦИЈУ ТРЖИШТА

I Производња

Производњу на друштвеном сектору, зависно од услова производње, треба ускладити са потребама унутрашњег тржишта, прерађивачке индустрије и извоза. Већ у производним плановима за 1964. годину треба да дође до изражаја специјализована производња и подјела рада међу овим организацијама.

Еколошки услови производње у јужном подручју Републике, уз одговарајућу специјализацију, омогућавају производњу и мимо потреба наше Републике, а која је интересантна и за југословенско и инострано тржиште. Због тога још одмах треба проучити могућности пласмана ране производње поврћа и воћа и ову оријентисати према захтјевима тржишта.

Наше тржиште се снабдијева одређеним производима претежно из других крајева земље, мада постоје могућности за потпуно обезбјеђење из властите производње под истим или чак повољнијим условима. То указује на потребу да се у 1964. години предузму конкретне мјере за рјешавање овог питања. Треба усмјерити акцију на обезбјеђење производње кромпира, купуса и црног лука, које стално набављамо са стране, а све је то могуће обезбиједити из наше производње.

Могућности производње јечма у нашој Републици су такве да индустрија пива кроз неколико наредних година може највећи дио својих капацитета подмирити из локалних извора. Већ у 1964. години Пивара у Никшићу, у заједници са задругама, треба да организује производњу пиварског јечма на сјеверном подручју Републике. У ту сврху она би била обавезна да обезбиједи квалитетно сјеме и гарантује повољну цијену произвођачима.

Предузећа за откуп и прераду дувана непосредно и преко пољопривредних произвођачких организација треба да бољом организацијом повећају производњу дувана на социјалистичким газдинствима и газдинствима индивидуалних произвођача. Услов за то је откупна цијена коју треба да обезбиједи откупна предузећа.

Како је сточни фонд у нашој Републици у стагнацији односно опадању, задруге су дужне да разним видовима кооперације повећавају сточни фонд и побољшавају његове производне могућности.

Један од врло важних услова за успјешније пословање пољопривредних организација јесте сређивање унутрашње организације и рјешавање кадровских питања.

II Откуп и промет

Носилац откупа пољопривредних производа треба и даље да буду земљорадничке задруге. Треба учинити све да га оне успјешно обаве. Политиком откупних и продајних цијена, задруге ће захватати тржне вишкове свих производа за које је заинтересовано тржиште и индустрија. Откуп треба да све више добије карактер откупа из организоване производње, усмјерене на подмирење потреба тржишта.

Уговарање воћа, поврћа, стоке и осталих пољопривредних производа у 1964. и наредним годинама треба да прерасте у сталан систем рада и односа између пољопривредних произвођачких организација, трговинских предузећа и прерађивачке индустрије. Уговарање је и једини исправан пут да се благовремено обезбиједи потребе тржишта и уједно подстакне и усмјери производња у том правцу.

Поред Привредне коморе и републичких секретаријата за трговину и пољопривреду, нарочиту активност у организовању уговарања и праћења његовог извршења треба да покажу општинске скупштине.

С обзиром на то да откуп и промет стоке још увијек представљају озбиљан проблем, што се одражава на уредну снабдевеност тржишта месом, нужно је предузети ефикасније мјере у погледу накупаца, поштовања договорених цијена, укидања сточних пијаца на велико, онемогућавања рада „дивљих“ месара, клања телади, а посебно унапређивања и повећања сточног фонда.

Организацију трговинске мреже треба повјерити јачим трговинским предузећима, која могу гарантовати добру снабдевеност тржишта, а посебно туристичких мјеста. Њихова мрежа би се простирала ван оквира комуне у којима им је сједиште, а њен обим треба ускладити са стварним потребама тржишта.

Због оптерећења постојећих продавница број потрошача и захтјева трговинских организација потребно је изградити 40 продавница са продајним простором од око 1.600 м² и око 20 киоска за продају воћа и поврћа. Киоске би требало подизати у туристичким мјестима, а радило би се углавном сезонски.

Упоредо са проширењем продајних капацитета треба рјешавати и питање изградње магацинског и расхладног простора, као и набавке опреме. При оцјени потреба изградње нових хладњача мора се поћи од већ постојећих капацитета, затим од неминовног проширења капацитета у Титограду и изградње хлад-

њаче у барској луци, те у том циљу у најкраћем року израдити програм даљег подизања хладњача и заузети одређен став.

Пракса је показала да за наше прилике највише одговарају магацини за смјештај пољопривредно-прехранбених производа са потребним расхладним простором за прихват и привремени смјештај лако покварљивих производа, какви су подигнути у Цетињу, Тивту и Никшићу. Такве објекте треба подићи још у Херцег-Новом, Будви, Петровцу и Улцињу. Ради обезбјеђења зимнице са пољопривредним и прехранбеним производима, треба изградити магацине у Колашину, Бијелом Пољу, Жабљаку и Пљевљима. На тај начин ријешило би се питање смјештаја и латеровања већих залиха пољопривредних производа и колонијално-прехранбене робе. Ове објекте треба да прати и нужна опрема (капацитети ових магацина би се кретали од 10—15 вагона).

Унапређење организације промета пољопривредних производа зависи и од способности кадрова који раде у њему. Због тога привредне организације које се баве прометом морају посветити потребну бригу оспособљавању постјећег кадра дошколовањем, као и школовањем нових кадрова специјализованих за одређену струку.

И на крају можемо рећи да је у овој анализи јасно истакнуто да стабилизација тржишта зависи и од међусобних односа заинтересованих организација. Успостављање солидних односа, а кроз то усмјеравање производње и промета, могуће је и најлакше постићи кроз пословно удружење за воће, поврће, стоку и месо за подручје СР Црне Горе, па се зато предлаже његово оснивање.